

УДК 378:373.3:316.77:37.013
DOI 10.32840/1992-5786.2019.63-1.14

А. В. Струк

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

УДОСКОНАЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті розглянуто шляхи вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики. Окреслено сутність понять «комунікативні уміння» і «мовленнєві уміння»:

– комунікативні уміння – це здатність установлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що включають систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з оточенням, який дозволяє в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також включає певний життєвий досвід, ерудицію, наукові знання тощо;

– мовленнєві уміння – це здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування.

Проаналізовано думки науковців щодо необхідності вдосконалення професійного мовлення майбутніх учителів початкових класів, підвищення їхньої мовленнєвої культури. Мовленнєві вміння і навички, на думку вчених, відображають рівень сформованості комунікативних дій і є критерієм розвинутого мовлення людини, тобто становлять комунікативно-мовленнєві вміння майбутнього спеціаліста.

Саме у процесі підготовки майбутніх фахівців до роботи з дітьми, де комунікативно-мовленнєві навички є надзвичайно важливою частиною навчального процесу, викладачі повинні постійно, цілеспрямовано формувати учнів із цими навичками. Цьому сприятиме низка лінгвістичних і методологічних дисциплін, які читаються на педагогічному факультеті. Кожна із цих дисциплін потребує власних методичних прийомів, але всі вони мають бути спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок учнів.

Ефективність формування комунікативно-мовленнєвих навичок у студентів забезпечується шляхом залучення їх до різноманітних заходів, що максимально імітують навчальний процес і створюють умови для професійно орієнтованого спілкування.

Під час педагогічної практики майбутні педагоги в конкретних комунікативних ситуаціях можуть реалізувати отримані мовні навички в університеті. Проте ця робота вимагає від викладача вищої школи контрольних-координаційних методичних заходів, спрямованих на формування насамперед комунікативної комунікативності майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: уміння, комунікативні вміння, мовленнєві вміння, вищий навчальний заклад, педагогічна практика, майбутній учитель, початкова школа.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування соціальної, політичної та економічної сфер суспільного життя пріоритетними напрямками розвитку системи вищої освіти є її модернізація і практична спрямованість, що супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії та практиці. Інтеграційні процеси, входження України в європейський і світовий освітній простір зумовлюють потребу вдосконалення підготовки фахівців, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Передусім це стосується підготовки майбутніх учителів початкової школи, адже саме від їхньої педагогічної майстерності залежить становлення і розвиток особистості, її мовленнєва діяльність і культура спілкування. За таких умов актуальною стає проблема мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкової школи, адже

від того, на якому рівні будуть розвинені мовленнєві вміння педагога, залежить рівень розвитку мовленнєвої компетентності учнів. Закономірно, що в цій ситуації необхідні нові рішення в царині мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкової школи, що, у свою чергу, спонукає до оптимізації змісту організації й управління процесом формування їхньої мовленнєвої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки вчителя, формування його професійних якостей була об'єктом багатьох наукових досліджень і висвітлена у працях А. Богущ, М. Євтуха, Н. Луцан, О. Савченко, М. Фіцули й інших. Комунікативно-мовленнєвим вмінням приділяли багато уваги Л. Виготський, М. Львов, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Т. Симоненко й інші. Попри наявність теоретико-методичної розвідки, зауважимо, що виокрем-

ленні наукові дослідження стосуються лише деяких аспектів, порушуючи частину проблем безмежного загалу мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців початкової освіти.

Мета статті – віднайти шляхи вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Провідним завданням педагогічної освіти є підготовка вчителя, здатного до самореалізації, ефективної професійної діяльності в умовах сучасної початкової школи, з високим рівнем культури, освіченості, інтелігентності, професійної компетентності та здатності забезпечити всебічний розвиток дитини як особистості і найвищої цінності суспільства. Майбутній учитель початкових класів має стати такою мовною особистістю, а для її формування необхідно навчання мови у ЗВО підпорядкувати найголовнішому аспекту – комунікативно-діяльнісному, що забезпечуватиме розвиток комунікативно компетентної особистості у процесі навчання, здійснення мовленнєвої діяльності, яка реалізуватиметься тільки у спілкуванні з іншими людьми.

У зв'язку із цим одним із важливих завдань модернізації системи педагогічної освіти є орієнтація на вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі проходження педагогічної практики.

Для реалізації комунікативної спрямованості майбутніх учителів початкової школи потрібно з'ясувати сутність понять «комунікативні вміння» і «мовленнєві вміння».

У сучасній науковій літературі немає єдиного підходу до визначення структури комунікативного вміння особистості. Так, А. Кунцевська зазначає, що комунікативне вміння містить такі компоненти: комунікативність (здатність встановлювати необхідні контакти з іншими людьми); володіння змістовою інформацією та вміння оперувати нею; здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння. Комунікативні вміння майбутніх вчителів визначаються як мінімум трьома складниками: когнітивним (знання про педагогічну комунікацію); операційним (реалізація знань на практиці); мотиваційним (ставлення до комунікативної сфери власної діяльності) [7].

На думку Є. Пассова, комунікативна спрямованість у навчанні формується за допомогою мовленнєвої спрямованості навчального процесу, індивідуалізації навчання, функціонального підходу до аналізу мовних явищ та засобів [6].

Д. Ізаренков уважав, що комунікативні вміння мають три складові частини: мовну, предметну та прагматичну. Остання передбачає вміння використовувати висловлювання відповідно до комунікативної мети мовця і ситуативних умов мовлення [4, с. 55].

Уважаємо, що комунікативні вміння належать до сфери професійного й особистісного розвитку, вони конкретизуються на рівні кваліфікаційних характеристик, освітніх галузей і навчальних предметів для кожного рівня навчання; процес формування і розвитку комунікативних умінь відбувається в контексті нових вимог до освітнього процесу, які висуває ринок праці; комунікативні вміння можуть розглядатися як освітня компетенція, формування якої відноситься (може відноситися) до кожної навчальної дисципліни.

Серед комунікативних умінь доцільно розмежувати мовленнєво-мисленнєві дії, що забезпечують сприйняття, розуміння, інтерпретацію і перетворення інформації, та мовленнєво-мисленнєві дії, що забезпечують продукування інформації. Напрямок мовленнєво-мисленнєвих дій, здійснюваних у рецептивних видах мовленнєвої діяльності, від інформації до її адресата, у продуктивних видах – від автора до інформації.

А. Богуш виокремила також мовленнєві вміння як складову частину комунікативних. Дослідниця розглядає мовленнєві вміння як «уміння адекватно й доречно практично застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи для цього як мовні, так і немовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення». Вчена зазначає, що мовленнєві вміння характеризуються «умінням адекватно й доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування з дітьми, виразністю мовлення, використанням формул мовленнєвого етикету» [1, с. 277].

Ми погоджуємося із зазначеними думками вчених і вважаємо, що комунікативно-мовленнєві вміння майбутніх учителів початкових класів ефективно вдосконалювати у процесі проходження педагогічної практики.

Педагогічна практика посідає важливе місце у професії професійного становлення особистості педагога, що відображено у працях Ф. Гоноболіна, О. Щербакова, Е. Гришина, Н. Кузьміної, Л. Спіріна.

Розглянемо докладніше поняття «практика».

Аналіз досліджень останніх десятиліть свідчить про те, що педагогічна практика залишається в центрі уваги науковців. Термін походить від грецького слова *practice*, що в перекладі означає «діяння», «активність», «діяльність».

В «Енциклопедії освіти» зазначено, що педагогічна практика є обов'язковою складовою частиною навчального процесу педагогічних університетів і передбачає професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їхньої кваліфікації [3].

У педагогічних дослідженнях здебільшого розглядається педагогічна практика. Незважаючи на різне тлумачення цього поняття, знаходимо багато спільного в його розумінні. Так, на думку вчених, педагогічна практика це:

– спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів, мета якої – виробити в них уміння і навички, необхідні в майбутній професійній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці [2, с. 268];

– педагогічна практика є зв'язуючою ланкою між теоретичним навчанням студента і його майбутньою роботою у школі, оскільки під час педагогічної практики не тільки відбувається перевірка теоретичної та практичної підготовки студента до самостійної роботи, але і створюються широкі можливості для забезпечення творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя [5];

– обов'язковий складник навчального процесу педагогічних інститутів, університетів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, який передбачає професійну підготовку кадрів і підвищення їхньої кваліфікації [2];

– форма професійного навчання у ЗВО, що базується на фахових знаннях, орієнтується на теоретичний фундамент, забезпечує практичне пізнання закономірностей і принципів педагогічної діяльності, засвоєння засобів її організації.

Основною метою педагогічної практики є формування у студентів уміння застосовувати в педагогічній діяльності науково-теоретичні знання, здобуті під час вивчення суспільних, загальнопедагогічних і спеціальних дисциплін, розвиток у майбутніх учителів цікавості до педагогічної і наукової діяльності. Цьому сприятиме низка лінгвістичних і методичних дисциплін, які читаються на педагогічному факультеті: «Ділова українська мова», «Основи культури і техніки мовлення», «Практикум з української мови», «Методика викладання української мови в початкових класах». Кожна із цих дисциплін потребує власних методичних прийомів, але всі вони мають бути спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь студентів.

До системи педагогічної практики входять такі її види:

– педагогічна практика з дисциплін психолого-педагогічного циклу (II–III курси);

– навчально-виховна практика студентів IV–V курсів.

Педагогічна практика на II–III курсах проводиться паралельно з вивченням нормативних дисциплін психолого-педагогічного циклу, має характер психолого-педагогічного практикуму,

допомагаючи співвідносити теоретичні знання з реальною шкільною дійсністю.

На IV курсі студенти проходять педагогічну практику в загальноосвітніх школах I–III ступенів, у гімназіях, ліцеях та інших навчально-виховних закладах як учителі з фахових дисциплін та помічники класних керівників.

На V курсі зміст завдань практики ускладнюється. Студенти проходять стажування як вчителі з фахових дисциплін та класні керівники.

Завдяки таким видам педагогічних практик у студентів удосконалюються комунікативно-мовленнєві уміння, які знадобляться їм у подальшій педагогічній діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь у майбутніх учителів початкової школи є актуальною та своєчасною. Під час проходження педагогічної практики майбутні вчителі в конкретних комунікативних ситуаціях можуть реалізувати здобуті у процесі навчання у ЗВО мовно-мовленнєві знання, уміння й навички.

Список використаної літератури:

1. Богуш А. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти у вищому навчальному закладі. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України* : матеріали Методологічного семінару. Київ : Педагогічна думка, 2009. С. 271–287.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Кремень ; Академія пед. наук України. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.
4. Изаренков Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов нефилологов. *Русский язык за рубежом*. 1990. № 4. С. 10–15.
5. Козій М. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів : методичний посібник. Київ, 2001. 141 с.
6. Пассов Е. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
7. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / укл. А. Дербеньова, А. Кунцевська. Харків : Основа, 2009. 191 с.

Struk A. Improving communicative-linguistic life of future teachers of the initial classes in the process of pedagogical practice

The article considers ways to improve communicative-speaking skills of future teachers of elementary school in the process of passing pedagogical practice. The essence of concepts of "ability", "communicative skills" and "speech skills":

Communicative skills are the ability to establish and maintain the necessary contacts with other people, including the system of internal resources necessary for building effective communication in a certain range of

interpersonal interaction situations. It involves a level of interaction with others that allows within their abilities and social status to function successfully in a society, and also includes certain life experience, erudition, scientific knowledge, and others like that.

Speech skills are the ability of the speaker to perform speech actions in accordance with the communicative conditions and the purpose of communication.

The opinions of scholars concerning the need to improve the professional broadcasting of future teachers of elementary school classes and to improve their linguistic culture have been analyzed. According to the scholars, the language skills and skills reflect the level of the formation of communicative actions and are a criterion for the advanced speech of a person, that is, they form the communicative and speech skills of a future specialist.

It is in the process of preparing future specialists for working with children, where communicative-speech skills are an extremely important part of the educational process, teachers need to continuously, purposefully form students with these skills. This will be facilitated by a number of linguistic and methodological disciplines, which are read at the pedagogical faculty. Each of these disciplines needs their own methodological techniques, but all of them should be aimed at developing communicative-speech skills of students.

The effectiveness of forming communicative-speech skills in students is provided by involving them in a variety of activities that simulates as much as possible the educational process and creates conditions for professional-oriented communication.

During the course of pedagogical practice, future teachers in concrete communicative situations can realize the acquired language and language skills acquired at university. However, this work requires a high school lecturer-teacher of the control-coordinating methodical actions aimed at forming, first of all, the communicative-speaking competence of future teachers of elementary school.

Key words: *skills, communicative skills, speech skills, higher education institution, pedagogical practice, future teacher, elementary school.*